

שאלות ותשובות לסיכום מסכת בבא קמא

פרק ראשון, דפים ב – ג

- א. מהן התכונות המאפיינות את אבות הנזיקין: קרן, שן, רגל, אש ובור – אשר בגללן אם היה כתוב אב אחד לא היינו יודעים לחייב על האחרים?
 ב. אלו מאפיינים משותפים לקרן שן ורגל; להם ולאש; לכל אבות הנזיקין?

א. קרן – כוונתו להזיק.

שן – יש הנאה להזיקו.

תכונה זו מהווה חומר לגבי שאר נזקי ממון, אבל לא כלפי אדם המזיק, כי יותר ראוי להתחייב

אדם המזיק בידיים ממזיק על ידי שילוח בהמתו, הגם שיש לה הנאה (עפ"י תוס' זרע"א).

רגל – הזקן מצוי. (ומזיקה דרך הילוכה ללא כוונה או הנאה. רש"י. ועתוס' טז.).

אש – כח אחר מעורב בו (והיה לו להעלותו בדעתו. רש"י).

התוס' כתבו שאין זו חומרא אלא סברא להקל, שאעפ"י שכח אחר מעורב בו חייבה עליו תורה

(וע' מאירי כאן ורשב"א ג: ה: ותוס' ה: וראב"ד ו. שיש בזה חומרא וקולא. וע' מהר"ם. ונראה שגם לרש"י אינה

חומרא כלפי בעלי חיים וכד', שגם אלו נחשבים 'כח אחר' כלפי האדם שהיה צריך להעלות בדעתו. כן מבואר

ברש"י ה: שאפשר ללמוד רגל מאש – אלא היא סברא כללית לחייב ממון המזיק בפעולה שאינה בשליטת האדם).

והמאירי כתב חומר אחר: שמועדת לאכול בין דבר הראוי לה כגון עצים בין שאין ראוי לה

כגון לחכה נירו וסכסכה אבניו.

בור – תחילת עשייתו לנזק. מעשיו גרמו לו.

ב. קרן שן ורגל – יש בהם רוח חיים.

קרן שן ורגל ואש – דרכם להזיק.

הצד השווה באבות כולם – דרכם להזיק, ושמירתם עליך, וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

ב. אבות נזיקין; אבות מלאכות; אבות הטומאה –

א. מהו הדבר המגדיר את האב' ומה מגדיר את התולדה?

ב. האם תולדותיהם כיוצא בהם אם לאו?

א. אבות נזיקין – הם המזיקים הכתובים בתורה.

אבות מלאכות – המלאכות שהיו במשכן (ו)חשובות.

אבל אם אינן חשובות, אעפ"י שהיו במשכן, כגון הכנסה או הושטה מרשות לרשות בדיוטא אחת

– תולדות הן ולא אבות (תוס'). וכן להפך, מלאכות חשובות אם לא היו במשכן – תולדות הן (כ"כ התוס' לגירסה אחת. ובפסקי התוס' ומהר"ם נקטו שלפי התירוץ הראשון אבות הן).
 ויש שכתבו שכל מלאכה שהיתה במשכן הריהי חשובה להיקרא אב [וכך גרסתם: 'דהוי במשכן – חשיבא וקרי ליה אב']. עתוס' שבת צו:].
 אבות הטומאה – הם הטומאות האמורות בתורה שמטמאות אדם וכלים במגע (ככתוב וכל אשר יגע בו הטמא יטמא, והנפש הנגעת תטמא עד הערב. ערש"י). ואילו התולדות אינן מטמאות [מדין תורה] אלא אוכלים ומשקים (וכ"ה בירושלמי שבת ז, ב; רמב"ם טומאת מת ה, ז).

אמרו בירושלמי (ו, א) שאין תולדות בחלבים ועריות [וכן לשאר חיבי כריתות. קרבן העדה]. ולענין שבת ישנו לימוד מיוחד לרבות תולדות (כדלהלן ע:). ובנזקין – סברא היא לחייב על התולדות (עפ"י אבני נזר או"ח קלא רכו). ויש אומרים שמסברא יש תולדות לכל האיטורים, ורק בשבת צריך לימוד מיוחד מאחר ולא היו במשכן ממש (ע"ש עפ"י מהר"י כץ בשיטמ"ק).

ב. אבות נזיקין, אמר רב פפא: יש מהם כיוצא בהם (רוב ככל התולדות) ויש מהם לאו כיוצא בהם (בחצי נזק צרורות שהן תולדה דרגל, כדלהלן).
 אבות מלאכות – תולדותיהם כיוצא בהם. לא שנא אב חטאת או סקילה, לא שנא תולדה. [ומכל מקום נפקא מינה בין אב לתולדה, שהעושה שני אבות או שתי תולדות חייב שתים, ואילו העושה אב ותולדתו אינו חייב אלא אחת – כדברי חכמים, אבל רבי אליעזר מחייב אף בזה שתים].
 לפי תירוץ אחד בתוס', אף לרבי אליעזר נפקא מינה בין אב לתולדה, שבעשיית תולדה צריך להתרות משום האב.

אבות הטומאה – תולדותיהם לאו כיוצא בהם, שהאב מטמא אדם וכלים, ואילו התולדה אינה מטמאת אלא אוכלים ומשקים.
 אפילו כלי מתכת הנוגע בטמא מת שהוא מטמא אדם וכלים – אינו עושהו כיוצא בו, שהרי כלי-מתכת שייגע בו כבר אינו כמוהו (תוס').

ג. מה הנה תולדות הקרן?

תולדות הקרן: נגיפה (דחיפת הגוף. אבל נגיפה המפורשת בתורה היא מכת הקרן, ואב הוא), נשיכה, רביצה, בעיטה.

א. מסתבר שהעדה לצורת נזק אחת אינה עושאתו מועד לצורה אחרת, כגון מועד לנגיחה לא הוי מועד לנשיכה (רשב"א; חו"מ שפטו; פסקי רי"ד מד. [לענין כופר]; יש"ש מו. וכן משמע ממה שמנה התנא את חמשת האופנים של קרן, נגיחה נגיפה וכו' כחמשה תמין וחמשה מועדין – כבאור הגמרא להלן טו.).
 וכן מועד לנגיחה בקרן ימין אינו מועד לקרן שמאל (מה: כפרש"י). ונסתפקו בתוס' שם אם גם להפך הדין כן, או שמא דוקא מימין לשמאל אינו מועד שהימין מזומנת להזיק יותר, אבל מועד לקרן שמאל כל שכן שמועד לימין. [הראב"ד שם פירש שאם כל שור שיעמוד לימינו נוגה ולשמאלו אינו נוגה – אינו מועד לשמאל, אבל בסתמא שלא ראו עומדים לשמאלו ואינו נוגה – פשוט שהוא מועד לשניהם. וע"ע יש"ש שם פרטי דינים].
 ב. להלן (טו). אמר רבי אלעזר: דוקא רביצה על פכים גדולים אבל על פכים קטנים – דרכו הוא [ותולדה דרגל].

וכן הצרורות הניתזים מרגלי הבהמה, נקראים 'תולדה דרגל' אלא שדינם שונה, שלא כשאר תולדות שדינן כדין האב.

[לדברי רבי שמעון (מד): שור שהזיק שלא בכונת מעשה, כגון נתחכך בכותל ונפל בלא כוונה והזיק – פטור (ומבואר בתוס' ועוד ראשונים שאף בשן ורגל אמר [דלא כתור"פ]. ולכאורה בהולכת כדרכה ומתויה צרורות אין כוונה. ושמא הלכה מיוחדת היא בצרורות. ובתורי"ד שם משמע דשלא בכונה חייב חצי נזק כתיב. ושמא זו גופא ההלכה דצרורות. וצ"ע). ורבי יהודה חולק].

ג. הצרורות, תולדת הרגל הן (ועל כן תשלומיהן ממון ולא קנס. ערש"י ורא"ש, רשב"א טו:) ואינן כרגל ממש לשלם נזק שלם אלא הלכתא גמירי לה (למשה מסיני. רש"י) שמשלם חצי נזק [ולדברי סומכוס – משלם נזק שלם כדלהלן י:]. לדברי רב פפא משלם מן העליה כרגל. ורבא הסתפק בדבר, שמא משלם מגופה כחצי נזק של שור תם. אך גם לדבריו נקראים 'תולדה דרגל' לפטור ברשות הרבים (ומן הדין היה משלם נזק שלם וההלכה באה להקל לשלם רק חצי נזק, ולא להחמיר. תוס'; רא"ש פ"ב).

א. פטור צרורות ברשות הרבים מוסכם גם לדעת רב פפא [אלא נוח לו לרב פפא להשוות התולדות

לאב לענין החיוב, שבשניהם חייב מן העלייה] (אור זרוע רפ"ב).

ב. הלכה כרב פפא שמשלם מן העליה (רי"ף; או"ז. מפני שרב פפא ודאי ורבא מסופק, ועוד שר"פ מאוחר.

רא"ש).

דף ג

ה. מהן התולדות של:

א. בור.

ב. אדם.

ג. אש.

א. תולדת הבור: אבן סכין ומשא (וכל תקלה, וכגון כיה וניע שהחלק בהם אדם) שהניחם ברשות הרבים והזיקו [לרב, בשהפקירם דוקא אבל לא הפקירם – למדנו חיובם משור (ובר. רשב"ם. ובתוס' כת: משמע שנקטו שאפשר לחייב משום שורד). ולשמואל, אפילו בשלא הפקירם. ע"ע להלן כת].

ב. תולדה של אדם: כיחו וניעו שהזיקו תוך הליכתם [ובכלל זה: זרק אבן או ירה חץ או פטר מים על חברו או על כלים. רמב"ם חובל ומוזק וי]. ודינם כאדם גופו, שכוחו כגופו (עפ"י רי"ף ורמב"ם. ויל"ד מדברי רש"י וסע"א 'היינו אדם ותנא ליה במתניתין' שלכאו' משמע שנכלל באב. וי"ל. וע"ע בחדושי הראב"ד כת: שמשמע מדבריו לצדד לחלק בין גופו לכחו לענין אונס גמור. וצ"ע).

אדם הישן שהזיק – הרי זה אב כמו נייעור, שהרי למדו זאת מקרא, וגם במשנה מדובר על ישן וקראו 'אב' (עתוס').

בירושלמי יש שישן חייב רק כשהשכיב עצמו אצל הכלים, אבל אם הביאו כלים אצלו ושברם פטור, שהם גרמו. וכן אדם שנשכב אצלו והזיקו זה את זה – הראשון פטור והשני חייב.

ג. תולדת האש: אבן סכין ומשא (אפילו אינם שלו. עתוס') שהניחם בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו תוך נפילתם.